

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA a DEMOGRAFIA

SLOVAK STATISTICS
and DEMOGRAPHY

1/2016

ročník/volume 26

Recenzovaný vedecký časopis so zameraním na prezentáciu moderných štatistických a demografických metód a postupov.

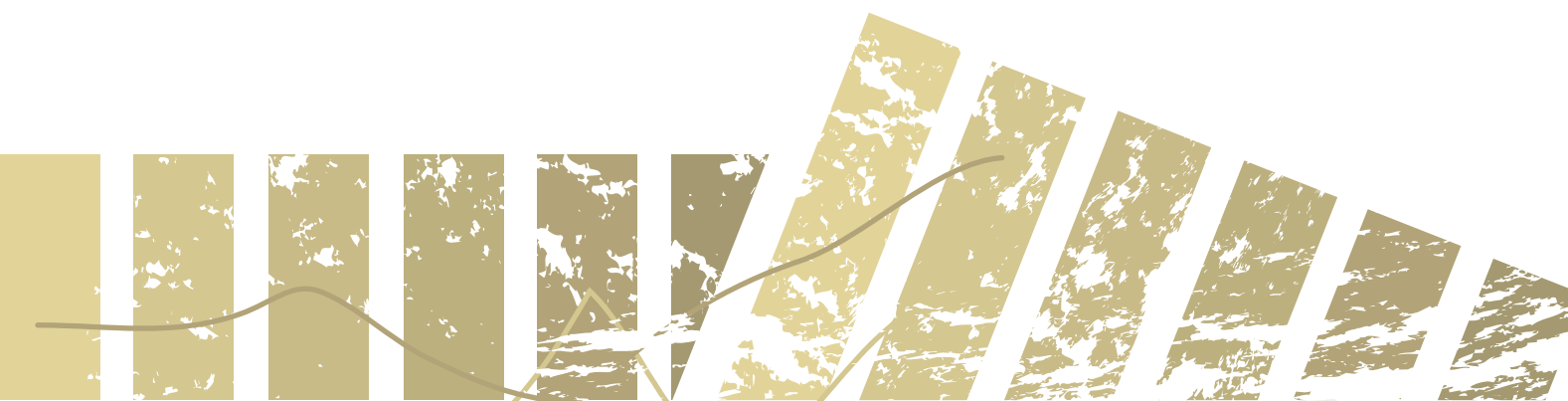
Scientific peer-reviewed journal focusing on the presentation of modern statistical and demographic methods and procedures.

Článok/Article: 3

Typ článku/Type of article: vedecký článok/scientific article

Strany/Pages: 48 – 63

Dátum vydania/Publication date: 15. január 2016/January 15, 2016

Boris VAŇO
INFOSTAT, Výskumné demografické centrum

PROJEKCIA CENZOVÝCH DOMÁCNOSTÍ V SLOVENSKEJ REPUBLIKE DO ROKU 2030

PROJECTION OF CENSUS HOUSEHOLDS IN SLOVAKIA UNTIL 2030

ABSTRAKT

Projekcia je dôležitým zdrojom informácií o cenzových domácnostiach v intercenzálnom období. Projekcia prezentovaná v článku vychádza z údajov sčítania obyvateľov z roku 2011 a v predpokladoch využíva výsledky analýzy cenzových domácností za obdobie 1991 – 2011 a analýzy reprodukčného správania obyvateľstva po roku 1990 s výhľadom do roku 2030. Projekcia bola spracovaná na úrovni SR do roku 2030 v štyroch variantoch – stredný, rodinný, nerodinný a konštantný. Výsledkom je prognózovaný počet cenzových domácností členený podľa veľkosti a typu domácností.

ABSTRACT

Projection is an important source of information about census households during the intercensal period. The projection presented in the article is based on data from the 2011 Population and Housing Census. The projection assumptions are based on the analysis of census households in the period from 1991 to 2011 and on the analysis of reproductive behavior of population after 1990 (with forecast up to 2030). The projection was prepared on the level of the SR until 2030 in four variants - medium, family, non-family and constant. The result is the projected number of census households by the size and type of household.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

projekcia, cenzová domácnosť, rodina, sčítanie obyvateľov, populačný vývoj

KEY WORDS

projection, census household, family, population census, population development

1. ÚVOD

Vzhľadom na to, že údaje o domácnostiach sa na Slovensku priamo zisťujú iba v sčítaní obyvateľov, domov a bytov, ďalšie informácie v intercenzálnom období je možné získať len z výberových zisťovaní (aj to iba v obmedzenej miere) a prostredníctvom odhadov. Medzi najkomplexnejšie odhady vývoja domácností možno zaradiť projekciu, ktorá vzniká v nadväznosti na údaje každého sčítania obyvateľov s horizontom zhruba dve desaťročia. Ide o jeden z mála zdrojov informácií o rodinách a domácnostiach v intercenzálnom období, ktorý navyše ako jediný poskytuje informácie v porovnateľnej štruktúre ako sčítanie obyvateľov.

Táto projekcia nadväzuje na výsledky sčítania obyvateľov, domov a bytov z roku 2011 (ďalej „SODB 2011“) a prezentuje očakávaný a možný vývoj cenzových domácností do roku 2030. V 4. kapitole sa nachádzajú informácie o predpokladoch a výsledkoch projekcie. Popis výsledkov obsahuje údaje o vývoji počtu a prírastkov cenzových domácností, o vývoji jednotlivých typov cenzových domácností, ako aj

o vývoji priemernej veľkosti cenзовých domácností. Tvorbe predpokladov projekcie predchádzala analýza vývoja cenзовých domácností v období 1991 – 2011, ako aj analýza reprodukčného správania obyvateľstva za posledných 20 rokov s výhľadom do roku 2030. Základné výsledky týchto analýz sa nachádzajú v 2. a 3 kapitole. Súčasťou článku sú aj závery a odporúčania, ktoré vyplývajú z očakávaného a možného vývoja cenзовých domácností v Slovenskej republike (ďalej „SR“).

2. METODICKÉ POZNÁMKY

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov je na Slovensku jediným zdrojom reprezentatívnych a podrobných údajov o domácnostiach. Jedným z typov zisťovaných domácností sú aj cenзовые domácnosti. Ide o domácnosti, ktoré sú založené na spoločnom bývaní, spoločnom hospodárení a príbuzenských vzťahoch, čiže de facto o rodiny. Zisťované údaje o cenзовých domácnostiach obsahujú aj informácie o počte domácností podľa počtu členov a typu cenзовой domácnosti, t. j. informácie, ktoré sú potrebné na výpočet prognóz.

Oproti predchádzajúcim sčítaniam (a teda aj projekciám domácností, ktoré nadväzujú na údaje z týchto sčítaní) sú v SODB 2011 dve metodické zmeny, ktoré ovplyvňujú aj výsledky projekcie domácností, resp. porovnanie výsledkov najnovšej projekcie s predchádzajúcimi projekciami. Ide o spracovanie údajov o domácnostiach a definíciu závislej osoby.

V SODB 2011 boli údaje o domácnostiach spracované na základe miesta sčítania (t. j. podľa toho, kde bol obyvateľ prítomný v rozhodujúcom okamihu sčítania), kým v predchádzajúcich sčítaniach na základe trvalého pobytu. Domácnosti boli vytvorené podľa miesta sčítania z dôvodu zachovania kompletnosti rodinných a iných vzťahov.

V projekciách domácností sa využíva kategória závislé dieťa, keďže rodinné domácnosti sa delia na domácnosti bez závislých detí a so závislými deťmi. V roku 2001 boli v sčítaní do kategórie závislé deti zahrnuté deti do 28 rokov. V SODB 2011 sa za závislé dieťa považovali deti mladšie ako 25 rokov.

3. VÝVOJ CENZOVÝCH DOMÁCNOSTÍ V OBDOBÍ 1991 – 2011

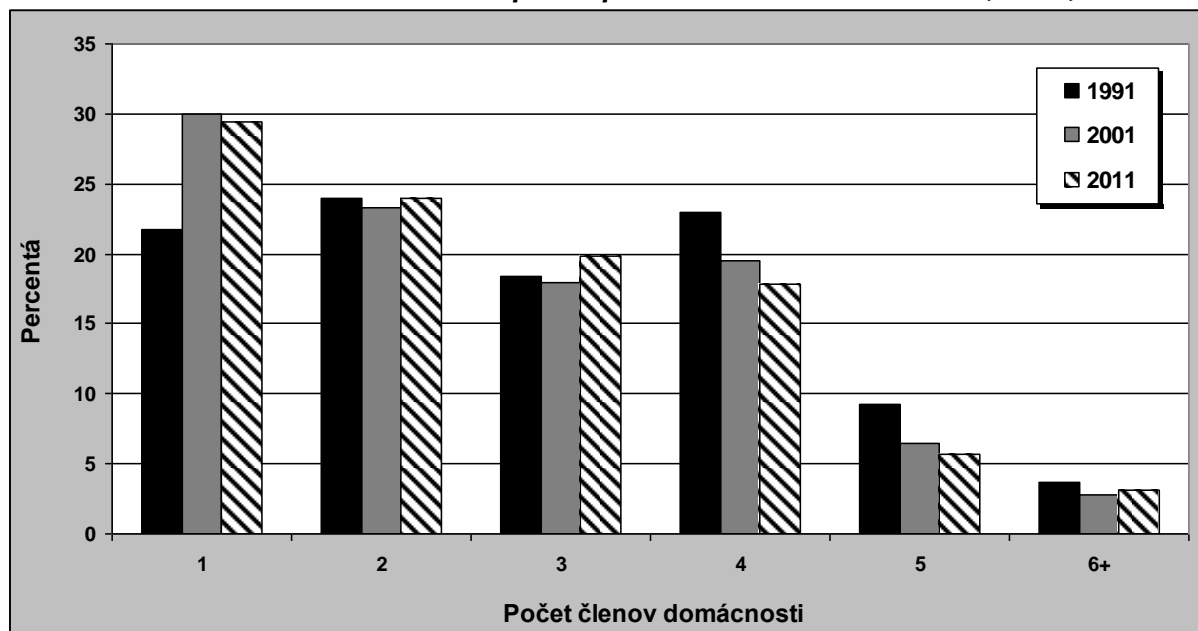
Podľa údajov SODB sa priemerná veľkosť cenзовých domácností v SR dlhodobo znižuje. Od roku 1991 do roku 2011 sa znížila z 2,9 osoby na 2,6 osoby, čo predstavuje pokles o 10 %. Táto zmena je spôsobená zvýšením počtu jednočlenných domácností a dlhodobým poklesom cenзовých domácností so 4 a 5 členmi. Počet a podiel 2-členných, 3-členných a 6- a viacčlenných domácností sa za posledných 20 rokov významnejšie nezmenil (graf 1).

Najpočetnejšou skupinou cenзовých domácností sú úplné rodiny, nasledujú domácnosti jednotlivcov, neúplné rodiny a viacčlenné nerodinné domácnosti. Jediným typom cenзовých domácností, ktorý za obdobie 1991 – 2011 zaznamenal pokles, sú úplné rodiny. V prípade ostatných troch typov cenзовých domácností sa počet aj podiel zvýšil (graf 2).

Počet úplných rodín sa v období 1991 – 2011 znížil o viac ako 150-tisíc. Ich podiel na celkovej počte cenзовých domácností sa znížil zo 67 % v roku 1991 na 52 % v roku 2011. Na tomto poklese sa podieľali skoro výlučne úplné rodiny so závislými

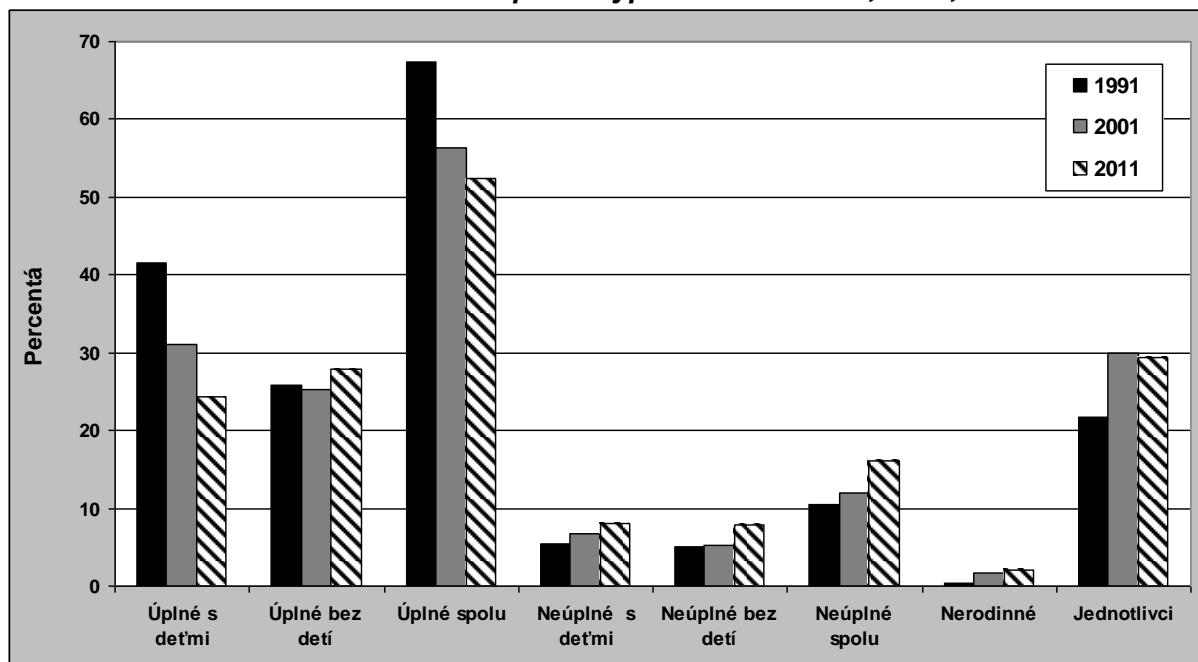
deťmi vzhľadom na to, že podiel úplných rodín bez závislých detí sa mierne zvýšil. Je to jasný dôsledok nižšej pôrodnosti, keď rodiny majú v priemere menej detí a častejšie po založení rodiny zostávajú určitý čas bezdetné. V minulosti dominantný typ domácností na Slovensku – úplné rodiny s dvoma deťmi – nie sú v súčasnosti už ani najpočetnejšou skupinou domácností medzi úplnými rodinami. Početnejšie sú dvojčlenné úplné rodiny, t. j. manželský alebo partnerský pár bez závislého dieťaťa.

Graf č. 1: Cenzové domácnosti v SR podľa počtu členov v rokoch 1991, 2001, 2011

Zdroj: Štatistický úrad SR

Graf č. 2: Cenzové domácnosti v SR podľa typu v rokoch 1991, 2001, 2011

Zdroj: Štatistický úrad SR

Neúplné rodiny zaznamenali počas sledovaného obdobia nárast o viac ako 140-tisíc domácností, ich podiel na celkovom počte cenzových domácností sa zvýšil

z 10 % v roku 1991 na 16 % v roku 2011 (graf 2). Zvýšenie sa týka neúplných rodín so závislými deťmi aj bez závislých detí a tiež všetkých veľkostných skupín neúplných rodín. Aj pri neúplných rodinách sa prejavilo zníženie počtu detí spôsobené znížením pôrodnosti.

Viacčlenné nerodinné domácnosti sú najmenej početným typom cenzových domácností. Ich počet sa zvýšil z necelých 8-tisíc v roku 1991 na viac ako 42-tisíc v roku 2011, čo predstavuje nárast z 0,4 % na 2,1 % za obdobie 1991 – 2011 (graf 2). Zvýšenie počtu nerodinných domácností nastalo vo všetkých veľkostných skupinách, najviac však pri 2-členných a 3-členných nerodinných domácnostiach.

Pokiaľ rozdelíme úplné rodinné domácnosti na rodiny s deťmi a bez detí, tak v súčasnosti sú domácnosti jednotlivcov už najpočetnejším typom cenzových domácností. Počas obdobia 1991 – 2011 zaznamenali domácnosti jednotlivcov prírastok zhruba 208-tisíc domácností, čo znamená zvýšenie ich podielu na celkovom počte cenzových domácností o necelých 8 p. b. z 21,8 % v roku 1991 na 29,5 % v roku 2011¹ (graf 2).

4. DEMOGRAFICKÉ VPLYVY NA POČET A ŠTRUKTÚRU CENZOVÝCH DOMÁCNOSTÍ

Rozhodujúci vplyv na vývoj počtu a štruktúry rodín a domácností má reprodukčné správanie obyvateľstva. Podobu rodín a domácností ovplyvňujú všetky demografické procesy, ako aj počet, prírastok a vekové zloženie obyvateľstva² [3], [4], [6].

Očakáva sa, že prírastok počtu obyvateľov sa zastaví až okolo roku 2030 [1]. To znamená, že prírastok počtu cenzových domácností zostane pravdepodobne zachovaný až do konca prognózovaného obdobia (rok 2030). Tento trend by malo podporiť aj znižovanie priemernej veľkosti cenzových domácností (aj keď pravdepodobne len mierne).

Zmena niektorých demografických trendov z obdobia transformácie, resp. ich stabilizácia môže priniesť aj zmenu vo vývoji rodín a domácností [1].

Na vývoj úplných rodín budú protichodne pôsobiť dve skupiny faktorov. Na jednej strane to bude sobášnosť a umelá potratovosť, ktorých vývoj bude brzdiť zakladanie úplných rodín. Vzhľadom na stagnujúci, resp. veľmi mierne rastúci trend sobášnosti a klesajúci kontingent obyvateľstva vo veku najvyššej sobášnosti môžeme totiž očakávať mierne zníženie počtu sobášov. Rovnaký vplyv na vznik úplných rodín by mal mať aj rastúci počet umelých potratov slobodných a bezdetných žien.

Zvýšenie počtu kohabitácií, mierne zníženie nadúmrtnosti mužov a zastavenie rastúceho trendu rozvodovosti, naopak, bude podporovať tvorbu úplných rodín. Zdá sa, že v konečnom dôsledku by mohol prevážiť pozitívny vplyv demografického

¹ Zmena v trende v priebehu obdobia 1991 – 2011 môže súvisieť aj so zmenou spôsobu spracovania cenzových domácností. V sčítaniach v roku 1991 a 2001 to bolo na základe trvalého pobytu a v roku 2011 na základe miesta sčítania.

² Vplyv demografického vývoja a ďalších externých faktorov sa premieta do počtu a štruktúry domácností prostredníctvom koeficientov hláv domácností.

vývoja a dlhodobý klesajúci trend úplných rodín by sa mohol v priebehu najbližších rokov zastaviť.

Rastúci trend neúplných rodín by sa mohol po dlhšom období zastaviť a ako pravdepodobný sa javí mierny pokles. Zastavenie nárastu rozvodovosti a znižovanie nadúmrtnosti mužov podporuje tento predpoklad.

Trendy viacčlenných nerodinných domácností by sa výraznejšie zmeniť nemali. Hlavnými argumentmi v prospech tohto predpokladu sú stabilnejší demografický vývoj a stabilnejšia spoločenská situácia, ktorej odrazom by nemali byť výraznejšie zmeny v spoločnom hospodárení.

Zastavenie prírastku domácností jednotlivcov v období 2001 až 2011 možno považovať za dočasné a na najbližšie obdobie je pravdepodobný nárast. Tento predpoklad podporuje pretrvávajúci trend zvyšovania priemerného veku pri prvom sobáši aj prvom pôrode, ako aj zvyšovanie umelej potratovosti v mladom veku (mladí ľudia odkladajú založenie rodiny a narodenie dieťaťa do vyššieho veku), zvyšovanie rozvodovosti vo vyššom veku a ešte stále vysoká nadúmrtnosť mužov. Pre vývoj jednočlenných domácností je významný aj vplyv nedemografických faktorov (hlavne spoločného hospodárenia). Ide o vplyvy, ktoré sa síce ťažko odhadujú, avšak pri stabilizácii spoločenských pomerov nie sú pravdepodobné výraznejšie zmeny týchto faktorov.

Intenzívne starnutie obyvateľstva prinesie nárast počtu aj podielu obyvateľov vo vyššom veku, čo sa prejaví na náraste tých typov domácností, v ktorých má staršie obyvateľstvo vyšší podiel – úplné aj neúplné rodiny bez závislých detí, ako aj domácnosti jednotlivcov. Naopak, starnutie obyvateľstva bude spôsobovať znižovanie počtu úplných aj neúplných rodín so závislými deťmi. Populačné starnutie bude jeden z významných faktorov, ktorý bude pôsobiť aj na zmenšovanie priemernej veľkosti domácností.

5. PROJEKCIA CENZOVÝCH DOMÁCNOSTÍ

Projekcia cenzových domácností v SR do roku 2030 vychádza z výsledkov SODB 2011 a bezprostredne nadväzuje na najnovšiu projekciu obyvateľstva SR [1]. Je vypočítaná v štyroch variantoch (stredný, rodinný, nerodinný a konštantný).

Na výpočet projekcie sa použila metóda koeficientov hláv domácností [2], ktorá je v súčasnosti najrozšírenejším nástrojom tohto typu prognóz. Hoci táto metóda neberie do úvahy dynamické aspekty životného cyklu rodiny, má mnohé metodické prednosti. Za základ berie projekciu obyvateľstva podľa pohlavia a veku, čo jej umožňuje zohľadňovať prebiehajúce zmeny vo vekovo-pohlavnej štruktúre populácie, ktoré významnou mierou ovplyvňujú aj počet a štruktúru cenzových domácností.

5.1. PREDPOKLADY PROJEKcie

Počet a štruktúra obyvateľstva, ktoré sú základom na výpočet projekcie domácností pomocou metódy koeficientov hláv domácností, sa získali z najnovšej projekcie obyvateľstva SR. Koeficienty hláv domácností sa odhadli za každý prognózovaný rok pre 325 skupín domácností, ktoré sú kombináciou šiestich základných typov domácností (úplné rodiny s deťmi, úplné rodiny bez detí, neúplné

rodiny s deťmi, neúplné rodiny bez detí, nerodinné domácnosti a jednotlivci), šiestich veľkostných skupín domácností (jedno- až šesť- a viacčlenné) a 13 vekových skupín prednostu domácnosti [7].

Pri odhade koeficientov hláv domácností na celé prognózované obdobie sa bral do úvahy vývoj domácností za obdobie 2001 až 2011, ako aj očakávaný vývoj reprodukčného správania obyvateľstva (sobášnosť, rozvodovosť, pôrodnosť, úmrtnosť, potratovosť a migrácia) a sociálno-ekonomickej situácie obyvateľstva na najbližšie desaťročia.

Projekcia obsahuje 4 varianty budúceho vývoja koeficientov hláv domácností. Všetky varianty možno označiť za reálne, aj keď stredný variant považujeme za súčasného pohľadu za najpravdepodobnejší [7].

V strednom variante je zakomponovaný z dnešného pohľadu najpravdepodobnejší demografický a spoločenský vývoj – stagnácia sobášnosti, zvyšovanie sobášneho veku, zastavenie rastu rozvodovosti, zvýšenie plodnosti, zvyšovanie priemerného veku pri pôrode, pokles úmrtnosti, znižovanie nadúmrtnosti mužov, zvýšenie migračného salda a zvyšujúca sa spoločenská stabilizácia.

Rodinný variant sa od základného líši vyššou sobášnosťou, nižšou rozvodovosťou a vyššou plodnosťou. Ide o variant, ktorý ráta s väčším príklonom obyvateľstva k rodinnému životu vrátane väčšieho počtu detí v rodinách.

Nerodinný variant je opakom rodinného variantu. Je charakteristický nižšou sobášnosťou, vyššou rozvodovosťou, nižšou plodnosťou a vyššou intenzitou tvorby jednočlenných domácností.

Konštantný variant v čistej podobe nie je síce reálny, ale scenár s veľmi malými zmenami vo vývoji koeficientov hláv domácností do roku 2030 nemožno vylúčiť. Preto má konštantný variant svoj význam.

5.2. VÝSLEDKY PROJEKCIE

Popis výsledkov projekcie cenových domácností je zameraný na typ a veľkosť cenovej domácnosti v SR za obdobie 2014 – 2030 [7].

Tabuľka č. 1: Prírastky (úbytky) počtu cenových domácností (CD) v SR v období 2014 – 2030

Typ CD	Stredný		Rodinný		Nerodinný		Konštantný	
	tis.	%	tis.	%	tis.	%	tis.	%
Úplné bez detí	119,1	19,6	77,0	12,8	15,1	2,6	108,0	17,8
Úplné s deťmi	18,6	3,6	56,0	10,6	3,1	0,6	-25,4	-4,9
Úplné spolu	137,8	12,2	133,1	11,8	18,2	1,6	82,6	7,4
Neúplné bez detí	40,1	23,3	13,0	7,8	20,4	12,0	38,7	22,5
Neúplné s deťmi	-34,6	-20,8	-41,2	-25,0	-35,1	-21,1	-20,4	-12,1
Neúplné spolu	5,5	1,6	-28,2	-8,5	-14,7	-4,4	18,3	5,4
Nerodinné	2,9	6,6	-1,1	-2,5	4,8	11,1	2,9	6,6
Jednotlivci	134,2	21,2	94,6	15,1	193,6	30,1	127,6	20,2
Celkove	280,3	13,1	198,4	9,3	201,9	9,5	231,3	10,8

Zdroj: výpočty autora

5.2.1. POČET CENZOVÝCH DOMÁCNOSTÍ

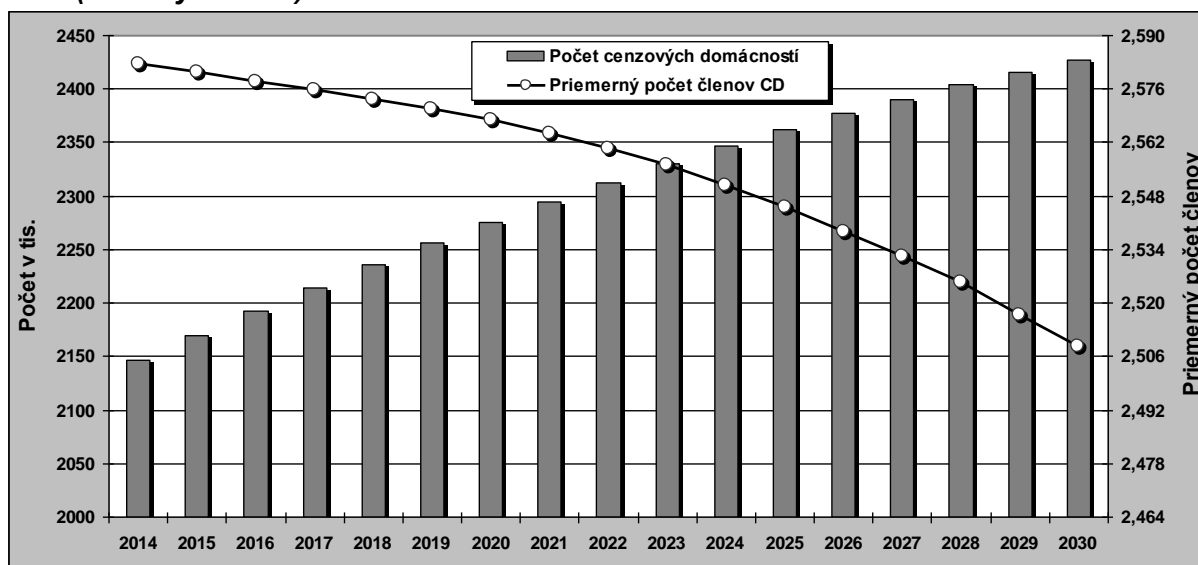
Počet cenzových domácností sa bude zvyšovať, pričom prírastky počtu cenzových domácností budú mať klesajúcu tendenciu (graf 3). Do roku 2030 by mal podľa stredného variantu projekcie počet cenzových domácností v SR presiahnuť hodnotu 2,4 milióna, čo znamená v porovnaní s rokom 2014 zvýšenie o 280,3 tisíce cenzových domácností, resp. 13,1 %. Ročné prírastky počtu cenzových domácností sa postupne znížia z 23-tisíc na 10-tisíc.

Zvýšenie počtu cenzových domácností sa očakáva vo všetkých variantoch projekcie, nie však také výrazné ako v strednom variante (tabuľka 1). Druhý najvyšší rast počtu cenzových domácností by nastal v konštantnom variante. Pokiaľ by sa koeficienty hláv domácností do roku 2030 nezmenili, počet cenzových domácností by sa zvýšil na 2,37 milióna, čo by znamenalo zvýšenie o viac ako 230-tisíc cenzových domácností, resp. o 10,8 %. Najmenší prírastok počtu cenzových domácností by nastal v rodinnom a nerodinnom variante projekcie. V oboch prípadoch by prírastok počtu cenzových domácností dosiahol hodnotu zhruba 200-tisíc, čo je prírastok viac ako 9 %.

5.2.2. PRIEMERNÁ VEĽKOSŤ CENZOVEJ DOMÁCNOSTI

Základným trendom na najbližšie dve desaťročia bude aj znižovanie priemernej veľkosti cenzových domácností, ktoré bude mať podobne ako prírastky počtu cenzových domácností klesajúcu tendenciu (graf 3, tabuľka 2). Podľa stredného variantu projekcie by sa mal priemerný počet členov cenzových domácností znížiť do roku 2030 len minimálne, o necelú desatinu osoby, resp. 2,9 %. Nerodinný a konštantný variant projekcie by priniesli menšiu priemernú veľkosť cenzovej domácnosti, t. j. väčšie zníženie priemerného počtu členov cenzovej domácnosti, ktoré by sa pohybovalo nad hranicou 4 %, resp. 3 %. Najväčšia priemerná veľkosť cenzovej domácnosti, ako aj jej najmenšie zníženie je v rodinnom variante projekcie (tabuľka 2).

Graf č. 3: Projekcia cenzových domácností a ich priemernej veľkosti v SR do roku 2030 (stredný variant)

Zdroj: výpočty autora

Tabuľka č. 2: Priemerný počet členov cenзовой domácnosti v SR do roku 2030

Variant	Rok				Zmena 2014 – 2030	
	2015	2020	2025	2030	abs.	%
Stredný	2,58	2,57	2,55	2,51	-0,07	-2,86
Rodinný	2,60	2,60	2,60	2,58	-0,02	-0,66
Nerodinný	2,57	2,54	2,50	2,45	-0,13	-4,87
Konštantný	2,58	2,56	2,53	2,49	-0,09	-3,39

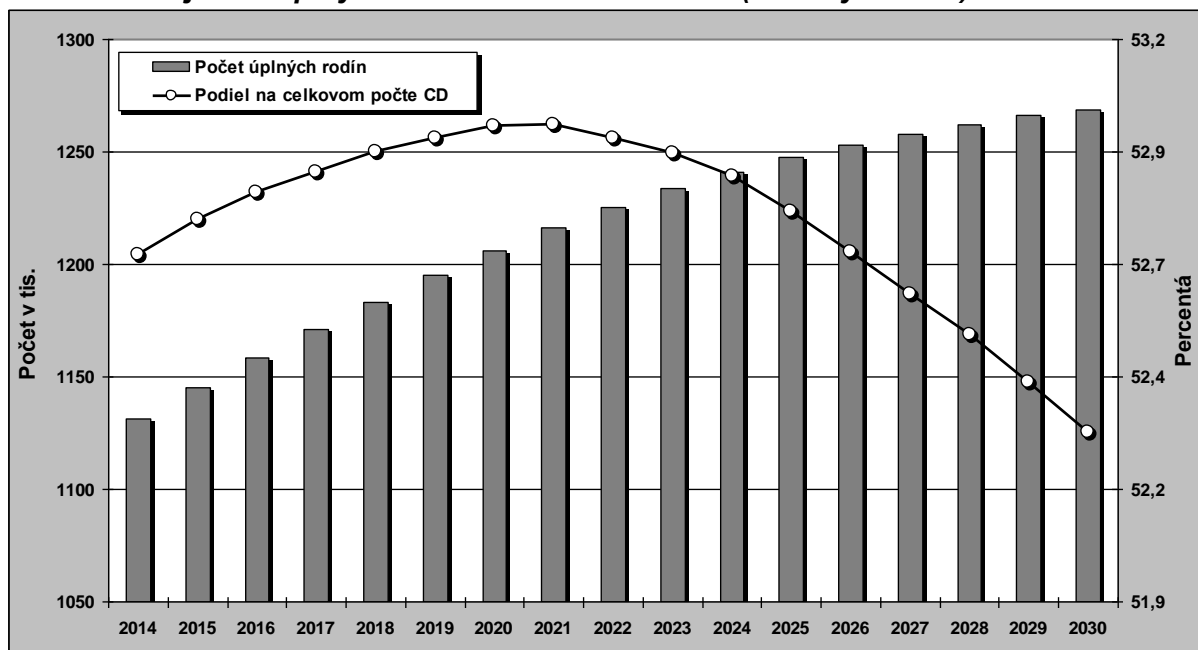
Zdroj: výpočty autora

5.2.3. TYP CENZOVEJ DOMÁCNOSTI

ÚPLNÉ RODINNÉ DOMÁCNOSTI

Očakáva sa obrat vo vývoji počtu úplných rodín, keď znižovanie ich počtu, ktoré prebieha od roku 1991, vystrieda rast. Do roku 2030 by sa podľa stredného variantu projekcie mal zvýšiť počet úplných rodín zhruba o 138-tisíc, čo predstavuje zvýšenie o viac ako 12 % (tabuľka 1).

Počet úplných rodín by tak do roku 2030 presiahol 1,25 milióna (graf 4) a dostal by sa zhruba na úroveň roka 1991, čo je v SR zatiaľ historicky najvyšší počet.³ Podiel úplných rodín na celkovom počte cenзовých domácností by sa počas celého prognózovaného obdobia pohyboval v rozpätí 52 % až 53 % (graf 4), čo je zasa, naopak, historicky najnižšia hodnota. Napriek tomu zostanú úplné rodiny najpočetnejším typom cenзовých domácností.

Graf č. 4: Projekcia úplných rodín v SR do roku 2030 (stredný variant)

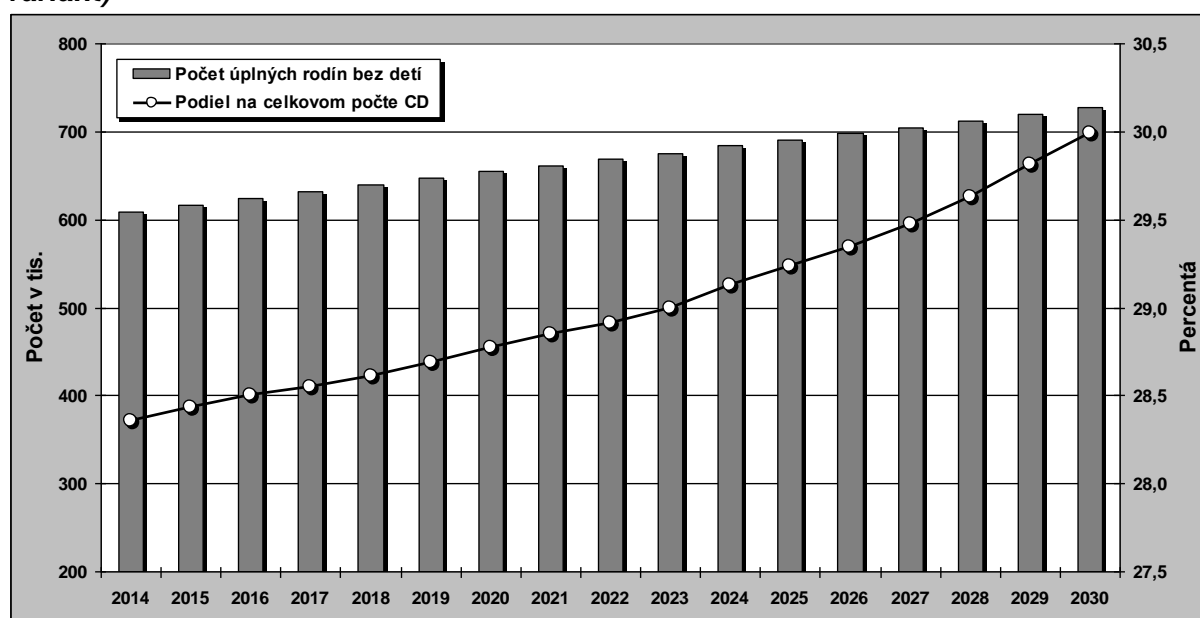
Zdroj: výpočty autora

³ V roku 1991 bol pri rovnakom počte úplných rodín podstatne nižší počet obyvateľov v porovnaní s počtom obyvateľov, ktorý sa očakáva v roku 2030.

Prírastok počtu úplných rodín sa očakáva vo všetkých variantoch projekcie (tabuľka 1). Prakticky rovnaký vývoj počtu úplných rodín ako v strednom variante možno očakávať aj v prípade rodinného variantu.⁴ V prípade ostatných dvoch variantov (nerodinného a konštantného) by boli prírastky počtu úplných rodín nižšie (nerodinný variant prírastok 4,7 %, konštantný variant prírastok 11,4 %). Pri nerodinnom variante (na rozdiel od ostatných variantov projekcie) by sa očakávaný prírastok počtu úplných rodín nezachoval počas celého prognózovaného obdobia, ale po roku 2023 by nastal mierny pokles počtu úplných rodín (zníženie o 20-tisíc, resp. 1,7 %), čo by znamenalo návrat na hodnoty z roku 2017.

Na prírastku úplných rodín sa budú rozhodujúcou mierou podieľať úplné rodiny bez závislých detí (prírastok 19,6 % za obdobie 2014 – 2030), zatiaľ čo počet úplných rodín so závislými deťmi sa za rovnaké obdobie zvýši len o necelé 4 % (tabuľka 1).

Graf č. 5: Projekcia úplných rodín bez závislých detí v SR do roku 2030 (stredný variant)

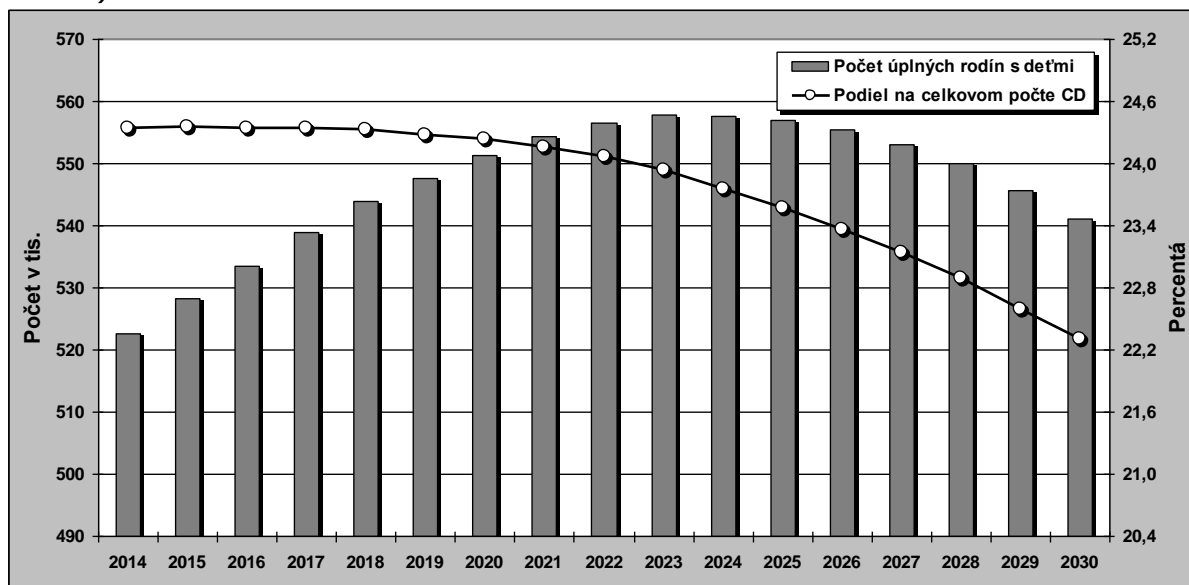

Zdroj: výpočty autora

Počet úplných rodín bez závislých detí by mal v roku 2030 presiahnuť 720-tisíc, čo znamená zvýšenie zhruba o 120-tisíc v porovnaní s rokom 2014. Podiel úplných rodín bez závislých detí na celkovom počte cenзовých domácností by sa do roku 2030 zvýšil na 30 % (graf 5). Počet aj podiel úplných rodín bez závislých detí by tak v roku 2030 dosiahol historicky najvyššiu hodnotu.

Aj v prípade úplných rodín bez závislých detí sa v ostatných variantoch projekcie očakáva menšie zvýšenie ich počtu v porovnaní so stredným variantom. Pri rodinnom a konštantnom variante sa očakáva do roku 2030 prírastok počtu úplných rodín bez závislých detí 12,8 %, resp. 17,8 %. Pri nerodinnom variante bude počet úplných rodín bez závislých detí stagnovať v blízkosti hranice 600-tisíc (tabuľka 1).

⁴ To, že rodinný variant nepredpokladá vyšší prírastok úplných rodín ako stredný variant, je spôsobené výrazným rozdielom medzi očakávaným vývojom úplných rodín s deťmi a bez detí.

Graf č. 6: Projekcia úplných rodín so závislými deťmi v SR do roku 2030 (stredný variant)**Zdroj: výpočty autora**

V minulosti dominantný typ cenзовých domácností na Slovensku – úplné rodiny so závislými deťmi – v súčasnosti už nie je ani prevládajúcim typom v rámci úplných rodín. Podľa výsledkov projekcie sa navyše prevaha úplných rodín bez závislých deťmi v rámci úplných rodín bude naďalej zväčšovať.

Vývoj úplných rodín so závislými deťmi bude počas prognózovaného obdobia nerovnomerný. Krátko po roku 2020 je totiž možné očakávať zmenu trendu, keď súčasne mierne rastúci počet úplných rodín so závislými deťmi sa zmení na úbytok, ktorý bude trvať najmenej do roku 2030. Prírastok úplných rodín so závislými deťmi by mohol dosiahnuť do roku 2023 zhruba 35-tisíc rodín, v nasledujúcich siedmich rokoch možno očakávať úbytok viac ako 15-tisíc úplných rodín. Celkovo sa tak počet úplných rodín so závislými deťmi zvýši (keď porovnáme ich počet v súčasnosti a v roku 2030), prírastok však bude len necelých 20-tisíc rodín (graf 6).

Najvyššie hodnoty úplných rodín so závislými deťmi možno očakávať v prípade vývoja podľa rodinného variantu, v ktorom by sa rast počtu úplných rodín so závislými deťmi zastavil až v roku 2027 tesne pod hranicou 600-tisíc. V nerodinnom aj konštantnom variante by očakávané počty úplných rodín so závislými deťmi boli nižšie ako v strednom variante (tabuľka 1). V nerodinnom variante sa začiatok poklesu úplných rodín so závislými deťmi očakáva v roku 2023 a v konštantnom variante už v roku 2020.

Súčasný počet úplných rodín so závislými deťmi sú historicky najnižšie, pričom zvýšenie do roku 2030 sa očakáva len minimálne (určite bude nižšie v porovnaní so zvýšením celkového počtu cenзовých domácností). Preto podiel úplných rodín so závislými deťmi na celkovom počte cenзовých domácností bude v roku 2030 historicky najnižší, keď dosiahne hodnotu tesne nad 22 % (graf 6).

NEÚPLNÉ RODINY

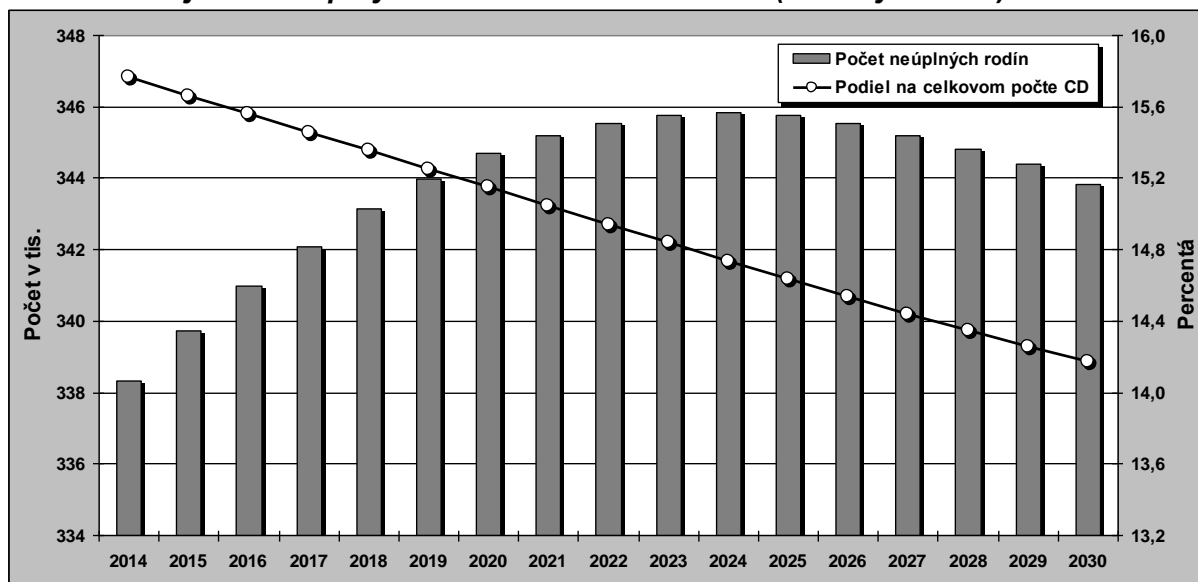
Dlhoročný rast počtu neúplných rodín bude pokračovať ešte niekoľko rokov a zastaviť by sa mal okolo roku 2024. Počas posledných šiestich rokov prognózovaného obdobia sa počet neúplných rodín bude znižovať. Počas celého obdobia 2014 – 2030 nepôjde o výrazné zmeny. Celý prírastok neúplných rodín počas prvej časti prognózovaného obdobia by nemal presiahnuť 10-tisíc domácností, úbytok v druhej časti bude len asi 2-tisíc domácností. Celkovo za obdobie 2014 – 2030 sa teda počet neúplných rodín nepatrne zvýši, podiel na celkovom počte cenzových domácností sa bude znižovať, a to z 15,8 % v roku 2014 na 14,2 % v roku 2030 (graf 7).

Najvyšší prírastok počtu neúplných rodín sa očakáva v konštantnom scenári, v ktorom by sa počet neúplných rodín mal zvyšovať až do roku 2030, hoci po roku 2025 by prírastky mali byť minimálne. V rodinnom aj nerodinnom variante sa očakáva úbytok neúplných rodín, vyšší v rodinnom variante (tabuľka 1).

Podobne ako pri úplných rodinách, aj v prípade neúplných rodín je významný rozdiel medzi očakávaným vývojom rodín bez závislých detí a rodín so závislými deťmi, pričom rozdiel by mal byť v prípade neúplných rodín ešte zásadnejší (grafy 8, 9).

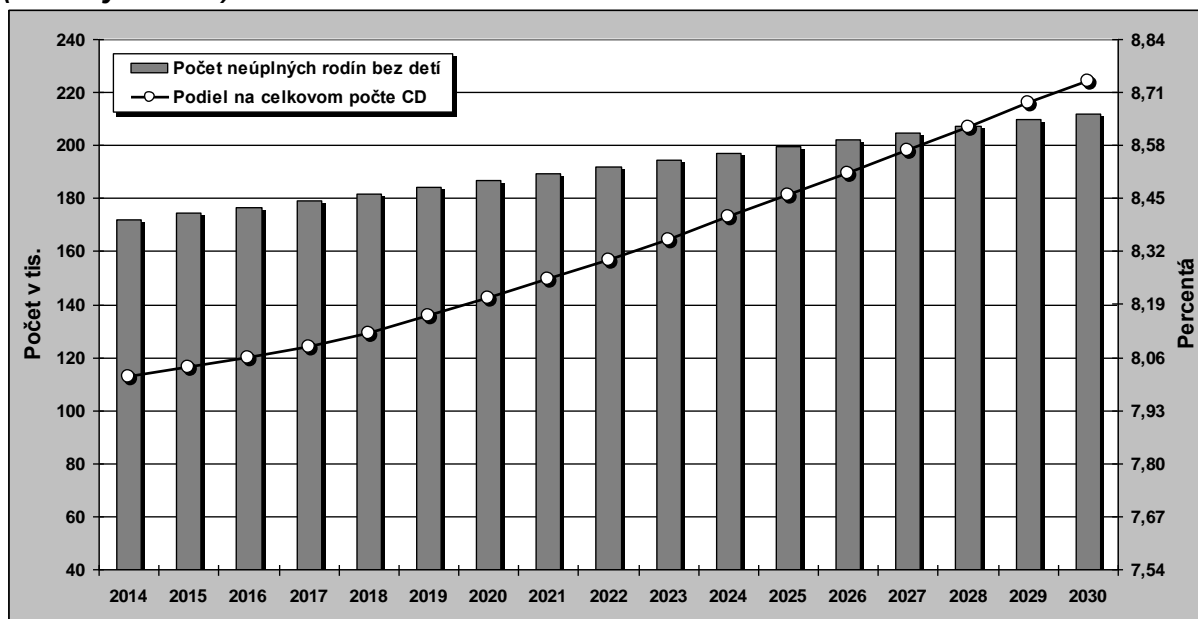
Počet neúplných rodín bez závislých detí sa bude zvyšovať, a to počas celého prognózovaného obdobia a vo všetkých variantoch projekcie (tabuľka 1). Najvýraznejší nárast sa očakáva v strednom variante. Počet neúplných rodín bez závislých detí by sa mal zvýšiť o 40-tisíc, resp. 23,3 % a do roku 2030 by mal presiahnuť hranicu 210-tisíc (graf 8). Ide o najvyšší percentuálny rast zo všetkých prognózovaných typov domácností (tabuľka 1). Zvýši sa aj podiel neúplných rodín bez závislých detí na celkovom počte cenzových domácností, a to z 8 % na 8,75 %.

Graf č. 7: Projekcia neúplných rodín v SR do roku 2030 (stredný variant)

Zdroj: výpočty autora

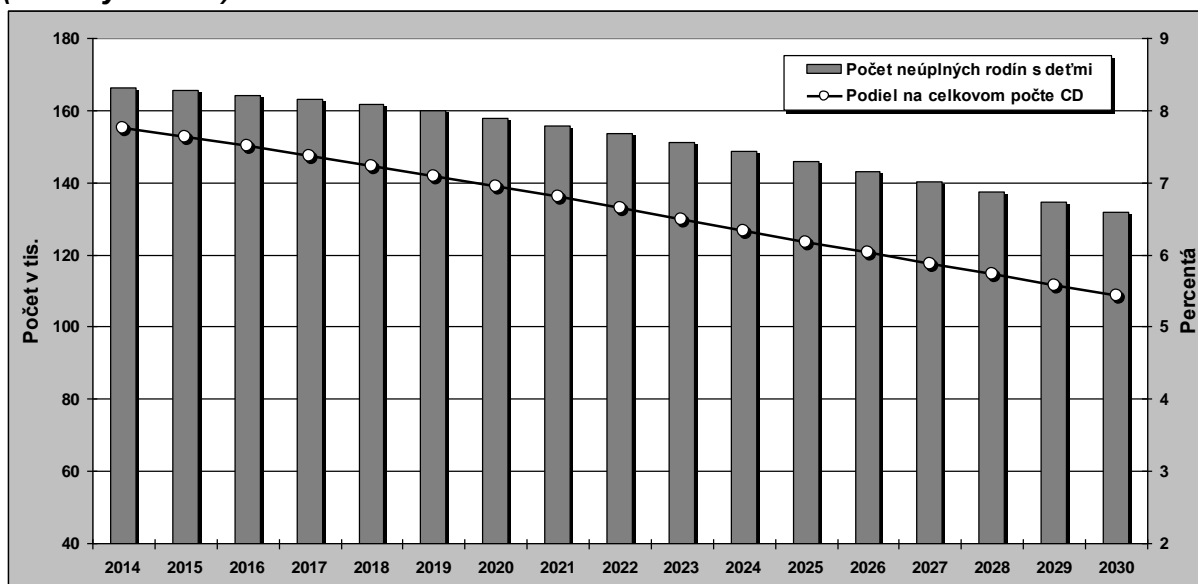
Graf č. 8: Projekcia neúplných rodín bez závislých detí v SR do roku 2030 (stredný variant)

Zdroj: výpočty autora

Len o málo menší rast sa očakáva v konštantnom variante. Prírastok do roku 2030 vo výške 22,5 % je taktiež najvyšší prírastok zo všetkých typov domácností v tomto projekčnom variante. Zvýšenie počtu neúplných rodín so závislými deťmi sa očakáva aj v rodinnom a nerodinnom variante projekcie (v rodinnom o 7,8 %, v nerodinnom o 12 %) (tabuľka 1).

Graf č. 9: Projekcia neúplných rodín so závislými deťmi v SR do roku 2030 (stredný variant)

Zdroj: výpočty autora

Vývoj neúplných rodín so závislými deťmi bude presne opačný. Počet cenзовých domácností v tomto type sa bude znižovať počas celého prognózovaného obdobia a vo všetkých variantoch projekcie. V strednom variante projekcie budú neúplné

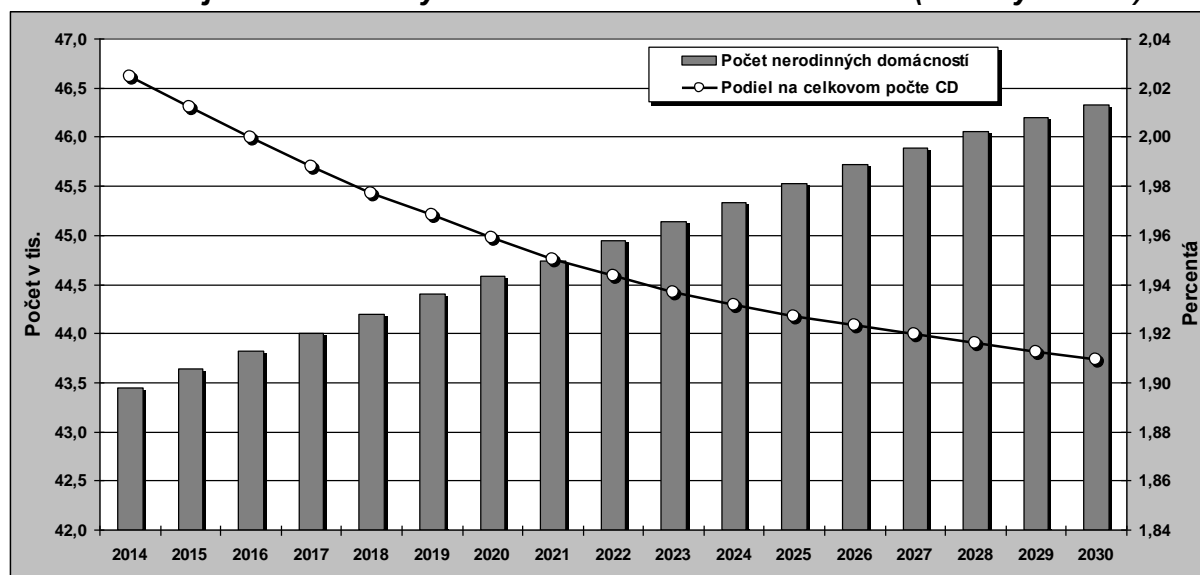
rodiny so závislými deťmi jediným typom domácností, ktorých počet aj podiel sa zníži (tabuľka 1). Do roku 2030 sa očakáva pokles počtu neúplných rodín so závislými deťmi zhruba o 35-tisíc, resp. o 20,8 % (graf 9). Zníženie počtu aj podielu neúplných rodín so závislými deťmi bude len o málo nižšie ako zvýšenie počtu a podielu neúplných rodín bez závislých detí, čo v konečnom dôsledku zabezpečí už spomínaný malý prírastok neúplných rodín do roku 2030 (graf 7).

Aj v ostatných variantoch projekcie sú neúplné rodiny so závislými deťmi najviac sa znižujúcim typom cenových domácností (tabuľka 1). Najväčší pokles počtu neúplných rodín s deťmi do roku 2030 zo všetkých variantov projekcie sa očakáva v rodinnom variante (zníženie o 41-tisíc, resp. 25 %), nasleduje nerodinný variant (zníženie o 35-tisíc, resp. 21 %) a najmenší pokles sa očakáva v konštantnom variante (zníženie o 20-tisíc, resp. 12 %) (tabuľka 1).

VIACČLENNÉ NERODINNÉ DOMÁCNOSTI

Počet viacčlenných nerodinných domácností sa bude zvyšovať, avšak ich rast nedosiahne intenzitu rastu celkového počtu cenových domácností, preto sa zastúpenie nerodinných domácností v rámci cenových domácností zníži. Podľa stredného variantu projekcie by sa počet viacčlenných nerodinných domácností mal zvýšiť do roku 2030 zhruba o 3-tisíc, čo predstavuje zvýšenie o 6,6 %. Podiel viacčlenných nerodinných domácností na celkovom počte cenových domácností sa za obdobie 2014 – 2030 zníži z hodnoty 2,04 % v roku 2014 na 1,91 % v roku 2030 (graf 10).

Graf č. 10: Projekcia nerodinných domácností v SR do roku 2030 (stredný variant)

Zdroj: výpočty autora

Zvýšenie počtu viacčlenných nerodinných domácností sa očakáva v konštantnom a hlavne nerodinnom variante projekcie. Vývoj počtu viacčlenných nerodinných domácností v konštantnom variante sa prakticky nelíši od vývoja v strednom variante projekcie. Ak by sa stal realitou nerodinný variant, počet viacčlenných nerodinných domácností by sa do roku 2030 zvýšil zhruba o 5-tisíc, resp. 11 %, čo by znamenalo aj vyšší podiel na celkovom počte cenových domácností v porovnaní s rokom 2014. Jediným projekčným variantom, ktorý predpokladá zníženie počtu viacčlenných nerodinných domácností, je rodinný variant. Podľa tohto variantu by sa mal počet

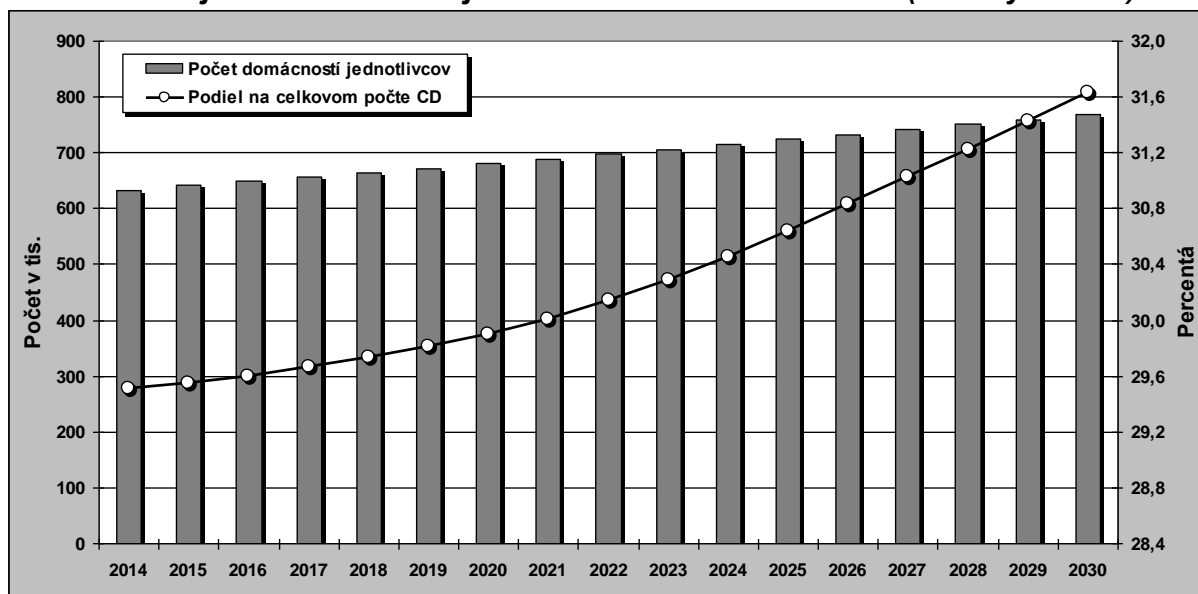
viacčlenných nerodinných domácností znížiť do roku 2030 o viac ako tisíc, čo predstavuje pokles o 2,5 % (tabuľka 1).

DOMÁCNOSTI JEDNOTLIVCOV

Domácnosti jednotlivcov sú najpočetnejším typom cenzových domácností a v najbližších rokoch si toto svoje postavenie ešte viac upevnia. Do roku 2030 sa počet domácností jednotlivcov zvýši o 134-tisíc, resp. 21,2 % (tabuľka 1). Počet domácností jednotlivcov sa priblíži k 800-tisíc a prakticky každú tretiu cenzovú domácnosť bude tvoriť osoba, ktorá žije v byte sama alebo žije s inou cenzovou domácnosťou, ale samostatne hospodári (graf 11).

So zvýšením počtu jednočlenných domácností sa počíta vo všetkých projekčných variantoch. Od stredného variantu sa najmenej líši konštantný variant, rozdiel v prírastku do roku 2030 je necelých 10-tisíc domácností, resp. 1 percentuálny bod. Rodinný variant počíta s nárastom počtu domácností jednotlivcov tesne nad hranicu 700-tisíc, čo predstavuje nárast zhruba o 15 %. V nerodinnom variante ako v jedinom by počet domácností jednotlivcov prekročil do roku 2030 hranicu 800-tisíc, pričom zvýšenie 30,1 % oproti roku 2014 predstavuje najvyšší nárast, aký sa v projekcii vyskytol (pri zohľadnení všetkých typov domácností a všetkých variantov projekcie – tabuľka 1).

Graf č. 11: Projekcia domácností jednotlivcov v SR do roku 2030 (stredný variant)

Zdroj: výpočty autora

6. ZÁVER

Súčasný aj očakávaný vývoj počtu, prírastku a štruktúry cenzových domácností ukazuje na významný vplyv populačného vývoja. Sobášnosť, rozvodovosť a pôrodnosť bezprostredne ovplyvňujú počet aj štruktúru cenzových domácností. Pri tvorbe a rozpade rodín a domácností existujú, samozrejme, aj významné nedemografické vplyvy (hlavne ekonomické, bytové, životný štýl), ktoré ovplyvňujú nielen rodinné správanie obyvateľstva, ale aj spolužitie a spoločné hospodárenie obyvateľstva, ktoré ide nad rámec najužších rodinných vzťahov. Tieto faktory ovplyvňujú predovšetkým vývoj hospodáriacich domácností, ale aj cenzových,

predovšetkým prostredníctvom viacčlenných nerodinných domácností a domácností jednotlivcov.

Hlavným trendom vo vývoji počtu cenzových domácností bude zvyšovanie ich počtu, ktoré bude mať síce klesajúcu tendenciu, ale v porovnaní s obdobím 2001 – 2011 bude o niečo intenzívnejšie. Pri spomaľujúcom raste počtu obyvateľov (rast počtu obyvateľov sa zastaví pravdepodobne skôr ako rast počtu cenzových domácností) bude dôležitým faktorom zvyšovania počtu cenzových domácností znižovanie ich priemernej veľkosti.

Trend znižovania priemernej veľkosti cenzových domácností sa prejaví znižovaním podielu viacčlenných domácností reprezentovaných hlavne rodinami s viacerými deťmi a zvyšovaním počtu a podielu domácností jednotlivcov.

Výrazný pokles rodinných domácností (hlavne úplných rodín), ktorý sprevádzal zmeny v populačnom vývoji po roku 1990, sa v najbližších dvoch desaťročiach zastaví. Bude to však predovšetkým vďaka vývoju rodinných domácností bez závislých detí. Pokračujúcu stagnáciu počtu rodinných domácností so závislými deťmi (úplných aj neúplných rodín) a ich klesajúci podiel na celkovom počte cenzových domácností možno považovať za jedny z najvýznamnejších trendov vo vývoji cenzových domácností do roku 2030, ktorý bude mať významný spoločenský dosah.

Článok je výňatkom zo štúdie s názvom *Projekcia cenzových a hospodáriacich domácností v SR do roku 2030, ktorú autor v novembri 2014 z poverenia INFOSTATU – Inštitútu informatiky a štatistiky, Výskumného demografického centra spracoval pre potreby Štatistického úradu SR.*

LITERATÚRA

- [1] BLEHA, B. – ŠPROCHA, B. – VAŇO, B.: Prognóza populačného vývoja Slovenskej republiky do roku 2060. Bratislava, INFOSTAT, 2013. 81 s. ISBN 978-80-89398-23-2.
- [2] Projection Methods for Integrating Population Variables into Development Planning. Module One – Conceptual Issues and Methods for Preparing Demographic Projections. United Nations, New York, 1989.
- [3] ŠPROCHA, B.: Rozvody a rozvodovosť na Slovensku v rokoch 1990 – 2010. Čo vieme povedať o rozvodoch a o procese rozvodovosti na Slovensku z hlásení o rozvode. In: Slovenská štatistika a demografia, 2012, č. 1, s. 44 – 70.
- [4] ŠPROCHA, B.: Sobáše a sobášnosť na Slovensku. Čo vieme povedať o sobášoch a o procese sobášnosti na Slovensku z hlásení o uzavretí manželstva. In: Slovenská štatistika a demografia, 2012, č. 2, s. 39 – 59.
- [5] VAŇO, B.: Analýza a projekcia cenzových domácností v SR. Bratislava, INFOSTAT, 2003. 45 s.
- [6] VAŇO, B. (ed.): Populačný vývoj v Slovenskej republike 2011. Bratislava, INFOSTAT, 2013. 97 s. ISBN 978-80-89398-21-8, 97 s.
- [7] VAŇO, B.: Projekcia cenzových a hospodáriacich domácností v SR do roku 2030. Bratislava, INFOSTAT, 2014. 39 s. ISBN 978-80-89398-27-0.

RESUME

The development of the number and the structure of census households is significantly influenced by the population development, but also by several non-demographic factors, mainly economics and housing. The main trends in the expected development of census households include the slightly increasing number of households, reduction of their average size and reduction in the number and proportion of family households with dependent children. On the contrary, during next two decades, the number and the proportion of complete and one-parent families without dependent children, as well as one-person households will increase.

PROFESIJNÝ ŽIVOTOPIS

Ing. Boris Vaňo vyštudoval Vysokú školu ekonomickú v Bratislave, následne absolvoval postgraduálne štúdium z demografie na Karlovej univerzite v Prahe. Od roku 1980 pracuje v Inštitúte informatiky a štatistiky ako výskumný pracovník v oblasti demografie. V období rokov 2000 – 2014 bol vedúcim Výskumného demografického centra. Je členom Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti, Českej demografickej spoločnosti, Európskej asociácie pre populačné štúdie a Medzinárodnej únie pre vedecké štúdium populácie. V období rokov 2006 – 2010 bol podpredsedom Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti pre demografiu. Špecializuje sa na hodnotenie populačného vývoja, demografické prognózy a populačnú politiku. Vyučuje demografiu na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

KONTAKT

vano@infostat.sk